
ІСТОРІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.013.73(09)

Галина Антонюк

ВЧЕННЯ ПРО ЛЮДИНУ В КУРСАХ ЕТИКИ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ КІНЦЯ XVII – ПОЧАТКУ XVIII СТ.

Актуальність теми дослідження впливає з практики сучасних процесів інтеграції нашої держави у систему світових економічних, політичних і культурних зв'язків, що об'єктивно визначає якісно новий зміст і мету освітнього процесу. Відповідний стан системи освіти виступає одним із гарантів перспективи входження України у світове співтовариство цивілізованих держав, умовою інтеграції вітчизняної та світової культури. Важливим етапом у розвитку теоретичного наукового знання у вітчизняному освітньому просторі є період кінця XVII – початку XVIII ст. Окреслений період характеризується подальшим зростанням і зміцненням національних держав Європи, розвитком промисловості, значними економічними зрушеннями та соціальними конфліктами – рисами, притаманними для епохи Просвітництва. Українська освітньо-педагогічна думка як складова загальної культури у XVII – на початку XVIII ст. розвивалася через діалог різноманітних підходів у розв'язанні основних питань людського буття. Її розвиток здійснювався на основі здобутків власної педагогічної культури попередніх епох із взаємодією з тогочасною європейською науково-освітньою думкою.

Завданням дослідження є: на прикладі курсів етики, які викладались у Києво-Могилянській академії, прослідкувати розвиток вчень та уявлень про людину окресленої епохи; виокремити раціональні засади етичних поглядів, зокрема у вченні про свободу волі; використовуючи вчення про свободу волі показати намагання вітчизняних мислителів поєднати на основі гармонії вольове та раціональне начала в людині, її прагнення на основі розуму зробити життя змістовним і можливим для досягнення блага і щастя.

Для української науково-освітньої та педагогічної культури кінця XVII – початку XVIII ст. характерною була наявність ідей Ренесансу, Реформації, раннього Просвітництва – ідей, що мали місце у західно-

європейському культурному просторі, але через відкритість української культури знаходили своє втілення у творчості вітчизняних мислителів. У першу чергу, це були представники українського бароко, творчість яких можна характеризувати як діалог просвітницьких і романтичних тенденцій, що створювало своєрідне підґрунтя для формування **нового образу людини окресленої епохи** [1, с. 624].

Українська людина епохи бароко – це тип сильної, гордої, дещо свавільної особистості, яка домінувала у XVII ст., а у XVIII ст. відзначався ще не згаслим, але вже приховуваним вільнолюбним духом і державницькими прагненнями. У центрі її світогляду є наука, головна рушійна сила якої – розум, опертий на природний, моральний, громадянський і Божий закони, знання якого здобувалось у процесі освіти [11, с. 102]. Ця людина – активна, діяльна, але її діяльність в окреслену епоху не могла бути зреалізованою повною мірою у сфері нестійких суспільних відносин, зруйнованого права, тому вона активно проявляла себе у сфері духовній.

Вчення про людину, про її місце у житті, земне призначення стають предметом вивчення **етики**. Етичні вчення впродовж історії були тісно пов'язані з усіма іншими сферами буття і відповідали суспільним запитам епохи.

В епоху Київської Русі етичні уявлення вперше формуються у вигляді цілісної системи панетизму, що проникала у всі сфери буття та всі галузі знання. Світ, у розумінні давньокиївських авторів, – це арена зіткнень двох космічних сил: добра, персоніфікованого в образі бога, і зла. В епоху середньовіччя етика розумілася лише як практична мораль. Разом із тим простежується тенденція підвести морально-етичне підґрунтя під явища природної та соціальної дійсності, що приводило до своєрідної етизації буття [5, с. 9]. Широкого розповсюдження у Київській Русі набули численні “повчання” і “слова” на морально-етичні теми [7, с. 123–133]. Метою виховання для давньоруської педагогічної думки було “привести людину до бога”. Релігійний світогляд висував перед людиною високі моральні норми. Людина відповідно до таких моральних вимог повинна бути мислячою, доброчесною, милосердною, здатною до осягнення прекрасного, такого, що вірить у можливість удосконалення світу і прагне сприяти цьому. Такий був моральний ідеал епохи. Важливими складовими цього ідеалу було патріотичне начало з притаманними для нього етичними категоріями честі та слави, а також праця і книжне навчання. Праця вважалася основою життя, а книга – священною, в якій відкривається істина. Книга зміцнює і розвиває розум, дає розуміння місця людини у світі, містить моральні норми і визначає шляхи поведінки [7, с. 133]. Давньоруська педагогіка, не зважаючи на тісний зв'язок із релігією, поступово виробляла своє коло

проблем і способи вирішення конкретних суспільно-політичних питань, свої критерії істини. Морально-дидактичні збірники “Бджола”, “Ізмарагд”, “Четві-Мінеї” та інші розглядають етичні проблеми повсякденного життя, а не абстрактні релігійно-етичні норми. Уже в той період окреслюється розбіжність у трактуванні людини релігією і наукою. У середньовічній вітчизняній науці помітні перші спроби виправдати людину як частину природи і спостерігається перехід від різкого протиставлення душі та тіла людини до їх гармонійного поєднання. Природа поступово стає надійним фундаментом позитивної оцінки людини [5, с. 9].

Період другої половини XVII – початку XVIII ст. – це період кризи феодалізму і зародження капіталістичних відносин. Розвиток нових форм виробництва, власності, формування нового класу буржуазії та нової моралі наклали відбиток на зміст духовного життя та культури. У галузі науки прослідковується чітко виражений інтерес до дослідного знання, природознавства, відхід від схоластичних авторитетів і сумнів у вірогідності догм Святого Письма (курси натурфілософії); у галузі ідеології – утвердження ідей гуманізму і раннього Просвітництва. Ці процеси знайшли своє відображення у **вченнях про людину**, які найбільш повно були представлені **в етиці**. Суспільство висунуло потребу такої етичної науки, яка б була спрямована на реальне земне життя, політичні чесноти, **на розум** і вільну волю людини. Питання етики (теоретичної та практичної) посідають значне місце в освітній практиці вітчизняних учених XVII – XVIII ст., зокрема у спеціальних розділах філософського курсу, який викладався у Києво-Могилянській академії та інших навчальних закладах України, – курсах етики [5, с. 5-46]. Введення до філософського курсу розділів етики було зумовлене практичною необхідністю, прагненням у нових історичних умовах переосмислити систему людських відносин.

Велика робота щодо вивчення і дослідження вітчизняних етичних пам’яток була проведена вченими – мовознавцями, істориками, філософами, культурологами – Києва та Львова у 70-90-х рр. Результатом їхньої праці стало видання і доступ для широкого загалу перекладених із латинської мови рукописних курсів етики Феофана Прокоповича (збереглася частина першої книги, яка входить до другого тому тритомника Філософських творів; етика або наука про звичаї [9, с. 503-514]), а також курсів Стефана Калиновського, Сильвестра Кулябки, Михайла Козачинського, Георгія Кониського, перекладених із латинської мови доктором філософії, професором ЛНУ імені Івана Франка Марією Кашубою [8]. Збережені та перекладені з латинської мови пам’ятки історії вітчизняної науки (І. Гізель, Ф. Прокопович, Г. Кониський та ін.) свідчать, що виклад етики після логіки, натурфілософії та метафізики

вважався закономірним. Перш ніж вказати людині шляхи пізнання свого призначення, щастя, необхідно було пізнати загальні закони самого процесу мислення, природи, суспільства. Пізнання законів природи і людського мислення розцінювалось як підготовка до етики.

Етика поділялася на теоретичну і практичну. Основні питання теоретичної етики – це співвідношення свободи і необхідності у моральній поведінці людини, проблема вибору, співвідношення об'єктивних умов і свідомих рішень. Практична етика давала конкретні поради, як найкраще розпорядитися власною долею, щоб на землі досягнути блага. У практичній площині розроблялися системи виховання людини-героя, вивчалися основні критерії оцінки людської досконалості та міра її досяжності у реальному житті. Розробка етичних питань у згаданій площині була зумовлена зростаючою роллю нової суспільної сили – класу буржуазії, яка висунула нові вимоги до морально-етичних вчень. Буржуазія виявляла зацікавлення до реального життя людини, надаючи йому значення, і виправдовувала земні цінності, на противагу трансцендентним. З точки зору буржуа, моральним вважалось все те, що могло принести користь людині у її земному житті. Розвиток торгівлі, промисловості, зацікавлення проблемами пізнаваності світу, конкретними науками, притаманні для епохи петровських реформ, піднімали цінність освіченої людини, людського розуму. Нове суспільство висуває вимоги нової етики, яка б мала чітке земне спрямування, навчала громадянських політичних чеснот, не применшувала роль розуму і не заперечувала цінностей земного життя [5, с. 12-14].

У таких умовах перед наукою, зокрема перед її окремими галузями, що вивчали людину (фізика, психологія, метафізика, етика), постало завдання дати нове трактування місця людини у світі, пояснити її зв'язок із природою і виокремити те особливе, чим людина відрізняється від навколишнього світу. У філософських курсах КМА першої половини XVIII ст. прослідковується прагнення вітчизняних мислителів переконати людину в тому, що пізнання законів природи дає їй хоча не універсальну, але все ж реальну силу в матеріальному світі. Осмислення законів природи набуває у вітчизняних курсах смислового, морального характеру: логіка і діалектика розглядаються як науки, що вчать людину правильно мислити і вести наукові диспути; натурфілософія розкриває перед людиною таємниці природи; обов'язком метафізики – дати людині знання про надприродні речі. Уся система наукових знань була спрямована на те, щоб зробити людину впевненішою у своїх силах, активною, впевненою у можливостях свого розуму. У питанні про місце людини у світі українські мислителі, як і європейські, висловлювали думку, що людина є мікрокосмом у макрокосмі

Всесвіту [4, с. 310]. Людина є невід’ємною частиною природи, підпорядковується її законам, що є універсальними. Але якщо у природі, що оточує людину, діє атрибут протяжності, то сутнісною основою людини є ще один атрибут – **розум**. Завдяки розуму людина стає своєрідною частиною Всесвіту, наділеною свідомістю, що наближає її до божественної суті. З цього приводу у “Фізиці” Ф. Прокопович зазначає: “Адже й бог говорить про велику різницю і відмінність досконалого творіння, а саме людини від цих інших [істот] і стверджує, що це є те, завдяки чому людина найбільше відрізняється від інших істот і найбільше наближається до нього. Бог каже – “Сотворімо людину за образом і подобою нашою”. І немовби промовив: “Інші плоди праці, які я дотепер створив, відображають малі якісь знаки і дуже малі сліди моєї природи. Бо вони не мають нічого в собі спільного і подібного зі мною, хіба те, що існують. ... Отже, вже сотворімо людину за образом і подобою нашою, щоб вона мала розум, який є найбільшим і найкращим, найправдивішим відображенням нашої природи, і щоб вона мала також свободу волі, що личить такій істоті, і уподібнювалася певним чином нашій величі”. Таким, як нам здається, є зміст цих слів бога, в яких відображено образ людини згідно з більшими і кращими частинами божої субстанції” [9, с. 308]. Далі у цьому ж розділі Ф. Прокопович розвиває свою думку про людину як зменшену частинку видимого і невидимого світу (мікрокосм у макрокосмі): “... все-таки людина, незважаючи на те, що вона має двояку природу: тілесну і духовну, є з усього створеного богом якимсь зменшеним відображенням повноти видимого і невидимого світу, оскільки має у собі щось із тілесної неживої й живої матерії і чуттєвої людської субстанції, крім того, і те, що мають самі духи. Тому цілком правильно назвали її античні філософи “мікрокосмом”, тобто малим або взятим у зменшеній формі світом” [9, с. 309]. Таке уявлення про людину було спрямоване проти властивого для теологічного світогляду протиставлення земного і небесного, воно привертало увагу до живої конкретної людини, до її внутрішнього світу, почуттів, представляючи їх як відображення божественного, водночас це світ, у якому людина володіє над своїми почуттями.

Теоретики бароко розглядали людину як єдність протилежних і суперечливих природ, які стають причиною внутрішніх конфліктів людини з собою. Різні частинки людської душі, наділені різною природою, перебувають між собою у повній злагоді, як і у ворожнечі, але існувати можуть лише разом. Виховання “героїчної” людини епохи бароко спрямовується на те, щоб навчити її знаходити **розумний компроміс** між бажанням кожної частинки душі, не заперечуючи жодної з них. У попередніх епохах перевага надавалася крайнім точкам зору на людину: так, у середньовіччі відда-

валася перевага духовному началу перед тілесною природою людини; на крайні позиції стосовно людини стала епоха Відродження, звівши земну людину в ранг титанів. В окреслену епоху розуміння людини як суперечливої душевно-тілесної єдності поступово змінюється розумінням **її як гармонійної єдності** [4, с. 308]. Питання гармонізації людини піднімаються і розв'язують вітчизняними мислителями у курсах моральної філософії. Морально-етичні вчення, викладені вітчизняними мислителями у Києво-Могилянській академії, утверджують цінність земного буття людини, її право насолоджуватися всіма благами природи. Найважливішим гуманістичним вченням, яке прослідковується у морально-дидактичній літературі того періоду, за допомогою якого вітчизняні мислителі намагаються гармонізувати людину, віднайти розумний компроміс між суперечливими частинками її душі, є **вчення про свободу волі**.

Проблема свободи волі – одна з центральних і найскладніших в історії етики. У теософії свобода волі людини є детермінованою богом. У вітчизняній етиці зазначеного періоду київські вчені, так само як їхні попередники, на теологічних засадах роблять спробу примирити суперечність між вільною волею людини і божим провидінням. У процесі таких спроб свобода волі людини стає все менше залежною від провіденціалізму (провидіння). Ця думка виразно прослідковується у курсі Г. Кониського: “Запитується, однак, чи так Бог рухає волю людини, щоб вона не могла противитися своєму рухові, чи лише так, щоб вона могла противитися. Теологи-реформатори або кальвіністи і в секті латиністів томісти захищають першу, а всі інші – другу частину. Нам же не личить опускати серп у чуже жито. Однак, між тим, коротко скажу: друга думка взагалі справедлива, тому її треба прийняти, а протилежну, як несправедливу і єретичну, треба відкинути. І тут допомагає все, що свідчить, що людина вільна у дії; а яким чином вона була б вільною, якщо б, коли рухається Богом, не могла б йому протистояти?” [6, с. 463]. Вітчизняні мислителі у своїх етичних курсах намагаються виходити із взаємодії розуму і волі. Людина у курсах етики викладачів КМА – активна, завдяки розумові здатна приймати самостійні рішення, вибирати між добром і злом. Викладачі академії висловлюють думку, що ідея “божого провидіння” виключає об'єктивну обґрунтованість поведінки людини. У вітчизняних курсах етики не прослідковується фаталізм (згідно з цією теорією Бог – вища моральна сила, абсолютний розум, який визначає мету людського життя і спрямовує людину до цієї кінцевої мети), але і не прослідковується визнання абсолютної свободи волі [4, с. 311].

Людина усвідомлює мету життя як добро для себе й інших, здатна вибирати засоби для досягнення цієї мети і цілеспрямованої діяльності. У

свідомості людини проходить боротьба мотивів, **опираючись на розум**, вона вибирає кращі та переборює злі нахили, і в цьому виявляється її вільна воля на шляху до мети. З цього приводу в курсі Г. Кониського зазначено: "...Справжня свобода є не що інше, як саме вільне судження волі чи можливість вибирати з того, що стосується мети, надаючи перевагу одному перед другим, або одне й те ж приймаючи, або заперечуючи" [6, с. 457]. Для визначення свободи волі людини Ф. Прокопович вводить термін "свавілля" і зазначає: "Під свавіллям ми розуміємо ту властивість розумної душі, зокрема волі, котра, коли є всі умови для діяння, може діяти або не діяти, робити те чи інше. Слово вільний означає начебто щось вивільнене, нічим не пов'язане" [10, с. 116]. Таким чином, київські мислителі, зокрема Ф. Прокопович, Г. Кониський, вважають, що завдяки розумові людина усвідомлює не лише свою свободу, а й впливи, що відповідають її бажанням, і в той же час сама може впливати на поведінку інших людей. У таких судженнях прослідковується мотив соціальної детермінованості поведінки людини, що було відповіддю на запити епохи. Роздуми про активність, дієвість людини, про її здатність завдяки розумові та вільній волі вибирати між добром і злом переконують людину в тому, що її земне життя має зміст і може бути орієнтованим на пошуки і досягнення щастя.

Значна увага у вітчизняних курсах етики була приділена питанню про **взаємозв'язок і протиставлення розуму (інтелекту) та волі**. Визнаючи свободу волі, опираючись на ідею етичного інтелектуалізму, викладачі Києво-Могилянської академії визнавали **пріоритетне значення розуму**: "інтелект є якимось чином початком усіх дій людини", "людський вчинок не здійснюється, якщо не здійснюється із застосуванням розуму" [2, с. 131]. Розум здійснює вплив на волю, даючи їй варіанти вибору між добром і злом. У свою чергу, воля впливає на інтелект політично, даючи йому право на заперечення [2, с. 117]. Воля не є вільною щодо розуму. С. Калиновський зазначає: "...воля не наказує інтелектові деспотично, а лише політично як інтелект волі. Щоб це правильно зрозуміти, необхідно зауважити, що рід влади є подвійний: одна деспотична, або панська, інша – політична або громадянська. Деспотична влада є тоді, коли той, хто підкоряється, не має права на заперечення, і підкоряється тому, хто наказує, як раб; адже раб не має своїх прав, оскільки його свобода підпорядкована праву господаря. У такому випадку кажуть, що воля деспотично керує тими потенціями, які ніколи не відхиляють її наказу, а в усіх своїх актах підкоряються її повелінню. Політична ж влада або громадянська – це коли той, хто підкоряється, має право в чомусь заперечити. Так громадяни підкоряються своїй спільноті, провідникові спільноти, бо можуть у чомусь заперечувати на основі власного пра-

ва, проте не в усьому” [2, с. 137]. Далі автор розвиває думку про те, що інтелект не управляє волею деспотично, **воля сама по собі є наділена свободою**, отже, має право вибору: “Вже те, що інтелект не керує волею деспотично, досить ясно із сказаного про розміщення свободи у волі, коли б воля не могла чинити опір розуму, то обмежувалась не сама по собі, а інтелектом, і тому позбулася б свободи” [2, с. 137].

Воля не є вільною щодо розуму. Акт волі – це реалізація “практичного” рішення розуму. Розум приймає рішення не одноразово, а проходить декілька стадій, зважає всі можливі варіанти. Розум сприймає об’єкт або факт, аналізує його, робить висновки і пропонує їх волі для здійснення вчинку. Проте ситуації можуть бути різними, за таких умов розум пропонує волі два протилежні рішення, оцінюючи їх із точки зору блага для людини. У такому випадку воля не просто керується вказівкою розуму, а вибирає. Інтелект надає волі “свободу суперечності” [2, с. 126]. С. Калиновський зазначає: “суб’єкт свободи є воля. Розум же випереджує волю, як дорадник, але не управляє нею, як повелитель. Якщо порада розуму подобається волі, то вона її приймає, якщо не подобається – відхиляє” [2, с. 126]. **Інтелект може впливати на волю** морально, створюючи перед волею образ блага, тим самим вдосконалюючи моральний статус волі, яка, пізнавши благо, одержує всі необхідні передумови для дії.

Таким чином, аналіз питання про співвідношення і взаємозв’язок розуму і волі у курсах етики свідчить про намагання вітчизняних мислителів гармонізувати раціональні та вольові моменти у людині. “Якщо моя воля спонукається судженням мого розуму, то це тому, що вона разом із моїм інтелектом закорінена в одній і тій же душі, і вони є знаряддями, підпорядкованими тій самій душі або людині, – зауважує С. Калиновський. – Звідси випливає, що між цими здатностями існує природна узгодженість або гармонія; така гармонія є також між фантазією та інтелектом” [2, с. 131]. На думку вітчизняних мислителів, гармонія раціонального та вольового моментів сприяє здійсненню людиною такого життя, яке могло б привести її до мети, а такою метою є благо і щастя.

Питання про благо і щастя, про мету життя, про чесноти і протилежні їм вади, які були предметом роздумів вітчизняних мислителів про людину та їх викладу в курсах етики, ми розглядатимемо у наступних публікаціях.

Таким чином, проблеми людини були у центрі вітчизняної морально-етичної науки, яка викладалася у межах філософського курсу в Києво-Могилянській академії та інших навчальних закладах України періоду XVII – XVIII ст. У нових соціально-економічних умовах із зародженням нових капіталістичних відносин і формуванням нового класу буржуазії

стає помітним суттєве переакцентування світоглядних цінностей: “царство людини” поступово витісняє “царство бога”, а система наук про людину (антропологія, фізика, психологія, філософія) все більш чітко відмежовується від теології, обмежуючи всемогутність бога у справах світу сферою надприродних явищ. Господарем “земного життя” все частіше проголошується людина. Божественне провидіння ототожнюється зі знанням природних законів, а воля людини, яка покликана діяти відповідно до цих законів, звільняється від підпорядкування трансцендентним силам. Полем для діяльності вільної волі людини стає земне життя, єдиним керівником якого стає розум, опертий на знання. Знання стає головною етичною категорією, що розкриває зміст земного життя людини. У розділах етики ставляться моральні проблеми, висунуті тогочасним суспільством. Вирішення цих проблем стимулює розумову діяльність особистості й тим самим об’єктивно виражає інтереси нового суспільного класу.

Вивчення науково-освітньої діяльності Києво-Могилянської академії, зокрема її етичної спадщини, є актуальним в сучасних умовах. Адже своїм головним завданням етика ставить виховання і формування нової людини – людини, яка свій розум, знання, вміння скеровує на вдосконалення власного життя, а далі – держави і суспільства. У цьому проглядається програма ефективної організації суспільства, у якому спільне благо визначається як сума благ не приватних осіб, а – батьківщини і народу. Ці ідеї заслуговують на переосмислення і творче використання в умовах сьогодення.

Посилання:

1. Горський В. С. Основні концепції філософії українського Просвітництва // Історія української культури у п’яти томах. Том 3. Українська культура другої половини XVII — XVIII ст. — К. : Наук. думка, 2003. — 1247 с.
2. Калиновский С. Десять книг Аристотеля к Никомаху, то есть Этика: Пер. с латин. М. Каиубы // Памятники этической мысли на Украине XVII – первой половины XVIII вв. Составление, пер. с лат., вст. ст. и примечания М. В. Каиубы. — К. : Наук. думка, 1987. — С. 47—296.
3. Каиуба М. В. Етика. Розуміння людини як суб’єкта морального життя // Філософія Відродження на Україні : монографія / Авт. кол.: М. В. Каиуба, І. В. Паславський, І. С. Захара та ін. / АН УРСР, Ін-т сусп. наук.; Відп. ред. М. В. Каиуба. — К. : Наук. думка, 1990. — 336 с.
4. Каиуба М. В. Перегляд властивих феодалізму уявлень про людину та її моральний світ // Історія філософії на Україні. У трьох томах. — Том I : Філософія доби феодалізму. — Київ, 1987. — С. 310—399.
5. Каиуба М. В. Этика в Киево-Могилянской академии // Памятники этической мысли на Украине XVII – первой половины XVIII вв. — К. : Наук. думка, 1987. — С. 5—46.
6. Конисский Г. Нравственная философия или Этика / пер. с лат. М. Каиубы // Памятники этической мысли на Украине XVII – первой половины XVIII вв. — К. : Наук. думка, 1987. — С. 419—504.
7. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР (С древнейших времен до конца XVII в.) : монография / Отв. ред. Э. Д. Днепров. — М. : Педагогика, 1989. — 479 с.

8. Памятники этической мысли на Украине XVII – первой половины XVIII вв. / Сост., перевод с латинского, вст. ст. и примечания *М. В. Кашубы*. — К. : Наук. Думка, 1987. — 527 с.
9. *Прокопович Ф.* Філософські твори в трьох томах. — Т. II. : Логіка. Натурфілософія або Фізика. Етика. — К. : Наук. думка, 1980. — 550 с.
10. *Самарин Ю. Ф.* Стефан Яворский и Феофан Прокопович // Сочинения Юрия Федоровича Самарина. — Том пятый. — Москва : Издание Д. Самарина; Типография А. И. Мамонтова и К., 1880. — 464 с.
11. *Стратій Я. М.* Ранньопросвітницькі ідеї в українських філософських вченнях // Історія української культури у п'яти томах. — Том 3: Українська культура другої половини XVII—XVIII ст. — К. : Наук. думка, 2003. — С. 101-106.
12. *Стратій Я. М.* Розуміння людини. Етика і політика / *В. С. Горський, Я. М. Стратій, А. Г. Тихолаз, М. Л. Ткачук* // Київ в історії філософії України. — К. : Вид. дім “КМ Academia” ; ТОВ Університетське вид-во “Пульсарі”. 2000. — 264 с.

References (transliterated and translated):

1. *Horskyi V.* Osnovni kontseptsii filosofii ukrainskoho Prosvitnytstva (Basic concepts of the philosophy of the Ukrainian Enlightenment) // History of Ukrainian culture in five volumes. Volume 3. Ukrainian culture of the second half of XVII - XVIII centuries. Kyiv, 2003, 1247 p.
2. *Kalinovskiy S.* Desyat knig Aristotelya k Nikomakhu, to yest Etika (Ten books of Aristotle to Nicomachus, that is Ethics) // Monuments of ethical thought in Ukraine in XVII - the first half of the XVIII centuries. Kyiv, 1987, P. 47—296.
3. *Kashuba M., Paslavskiy I., Zakhara I.* Etyka. Rozuminnya lyudyny yak subyekta moralnoho zhyttya (Ethics. Understanding of a human as a subject of moral life // Philosophy of Renaissance in Ukraine : monography). Kyiv, 1990, 336 p.
4. *Kashuba M.* Perehlyad vlastyvykh feodalizmu uyavlen pro lyudynu ta ii moralnyi svit (View of inherent feudal ideas about human and his/her moral world) // History of philosophy in Ukraine. In three volumes. Volume I. Philosophy of the feudal era. Kyiv, 1987, P. 310—399.
5. *Kashuba M.* Etika v Kiyevno-Mogilyanskoj akademii (Ethics in Kyiv-Mohyla Academy) // Monuments of ethical thought in Ukraine in XVII - the first half of the XVIII centuries. Kyiv, 1987, P. 5—46.
6. *Konisskiy G.* Nравstvennaya filosofiya ili Etika (Moral philosophy or ethics) // Monuments of ethical thought in Ukraine in XVII - the first half of the XVIII centuries. Kyiv, 1987, P. 419—504.
7. Ocherki istorii shkoly i pedagogicheskoy mysli narodov SSSR (S drevneyshikh vremen do kontsa XVII v.) : monografiya (Essays on the history of school and pedagogical thought in USSR (From ancient times to the end of the XVII century) : Monography). Moscow, 1989, 479 p.
8. Monuments of ethical thought in Ukraine in XVII - the first half of the XVIII centuries. Kyiv, 1987, 527 p.
9. *Prokopovych F.* Filosofski tvory v triokh tomakh. — Т. II. : Lohika. Naturfilosofiya abo Fyzyka. Etyka (Philosophical works in three volumes. - Т. II. : Logics. Natural philosophy or physics. Ethics). Kyiv, 1980, 550 p.
10. *Samarin Yu.* Stefan Yavorskiy i Feofan Prokopovich (Stefan Jaworski and Theophanes Prokopovich) // Works by Yuri Samarin. Volume 5, Moscow, 1880, 464 p.
11. *Stratyy Ya.* Rannio Prosvitnytski idej v ukrainskykh filosofskykh vchenyakh (Early educational ideas in Ukrainian philosophies) // The history of Ukrainian culture in five volumes. — Volume 3: Ukrainian culture of the second half of the XVII-XVIII centuries. Kyiv, 2003, 1247 p.
12. *Stratyy Ja., Horskyi V., Tykholaz A., Tkachuk M.* Etyka i polityka (Ethics and politics) // Kyiv in the history of Ukrainian philosophy. Kyiv, 2000, 264 p.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2013

Г. Антонюк

Учение о человеке в курсах этики Киево-Могилянской академии конца XVII – начала XVIII вв.

На примере образовательной практики Киево-Могилянской академии в статье проанализированы учения и представления о человеке, которые преподавались в курсах этики; среди этических взглядов отечественных мыслителей выделено развиваемое на рационалистических началах учение о свободе воли; показано намерение отечественных ученых объединить рациональные и волевые моменты в человеке, его стремление на основе разума сделать жизнь более полноценной и возможной для достижения блага и счастья. Автор делает вывод, что изучение научно-образовательной деятельности Киево-Могилянской академии, в частности ее этического наследия, является актуальным в условиях современности. Ведь своей главной задачей этика ставит воспитание и формирование нового человека – человека, который свой ум, знания, умения направляет на совершенствование собственной жизни, а далее – государства и общества. В этом просматривается программа эффективной организации общества, в котором общее благо определяется как сумма благ не частных лиц, а родины и народа. Эти идеи заслуживают того, чтобы быть переосмысленными и творчески использованными в современных условиях.

Ключевые слова: отечественное образовательное пространство, Киево-Могилянская академия, курсы этики, учение о человеке, свобода воли, рационализм.

Н. Antonyuk

The Doctrine about a Human at the Ethics Courses in Kyiv-Mohyla Academy in the Period of Late XVII – early XVIII Centuries

The article analyses doctrines and concepts about human that were taught at the ethics courses on the example of educational practice in Kyiv-Mohyla Academy. Among the ethical views of native thinkers the author singles out doctrine of free will, which was developed on rational principles. The paper shows the attempts of native thinkers to combine rational and volitional principles in human, his/her aspiration to make life more meaningful and appropriate for achieving wealth and happiness on the basis of reasoning. The author concludes that the study of scientific and educational activity of the Kyiv-Mohyla Academy, in particular its ethical heritage is relevant for the present. After all, the main task ethics puts is the education and formation of a new human whose mind, knowledge, and skills are aimed at the improvement of ones own lives and even more – the improvement of state and society. Herein the program of effective social organization can be observed in which the common good is defined as the sum of goods belonging not only to individuals, but to the motherland and nation as well. These ideas deserve to be rethought and creatively used in the modern world.

Key words: native educational space, Kyiv-Mohyla Academy, courses of ethics, doctrine about a human, free will, rationalism.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор М. М. Солдатенко